

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ

ЗІНОВАТНА Іяна Вікторівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3018-4934>

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.64>

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, здійснено розмежування понять інформатизація та цифровізація. Аргументовано, що важливо, щоб застосування цифрових технологій мало позитивний ефект, відкривало нові можливості для суспільства і держави та не чинило деструктивний вплив. Виділено чинники, які характеризують вплив інформатизації та цифровізації на розвиток соціально-трудоових прав.

Ключові слова: цифровізація, інформатизація, соціально-трудоові права, еволюція, громадяни, працівники.

Постановка проблеми

Друга половина ХХ та початок ХХІ століття ознаменувались активним технологічним розвитком. Це призвело до того, що на сьогоднішній день, ми практично не можемо уявити своє життя без електронних засобів та пристроїв, які автоматизують багато рутинних процесів: інтернет допомагає спілкуватись на відстані; комп'ютери підвищують оперативність та ефективність обробки інформації; моделі штучного інтелекту – незамінний інструмент вирішення різноманітних завдань і таке інше. Технології використовуються всюди навіть в галузі державної діяльності та муніципальних органів, яка все активніше приймає онлайн-формат. Зазначене є наслідком багатовекторних процесів інформатизації та цифровізації України, що мали досить суттєвий вплив на розвиток та поточний стан соціально-трудоових прав.

Стан дослідження проблеми

Категорії «цифровізація» та «інформатизація» сьогодні зустрічаються практично в усіх сферах суспільного життя, що робить дані явища актуальними для наукових аналізів. Розкриттю їх сутності та змісту в різний час приділяли увагу Л.Д. Водянка, О.І. Кульчицький, Ю.О. Нікітін, О.М. Панкратова, Н.П. Страхова, Г.О. Ткачук та багато інших науковців. Втім, попри суттєвий науковий доробок, аналіз впливу цифровізації та інформатизації на розвиток соціально-трудоових прав в науковій царині не проводився.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати характеристику впливу явищ цифровізації та інформатизації на розвиток соціально-трудоових прав. Завдання статті, з огляду на виділену мету полягають у наступному: проаналізувати зміст та значення цифровізації та інформатизації; провести диференціацію даних явищ та визначитись з їх специфікою; встановити межі, обсяги та особливості впливу цифровізації та інформатизації на розвиток соціально-трудоових прав громадян.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті визначається тим, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо характеристики впливу цифровізації та інформатизації на розвиток соціально-трудоових прав.

Виклад основного матеріалу

Почати науковий аналіз необхідно із характеристики співвідношення цифровізації та інформатизації. Незважаючи на те, що зазначені категорії розвиваються та знаходяться в одній парадигмі технічного прогресу, вони за своїми внутрішніми особливостями доволі сильно різняться, але при цьому взаємодоповнюють одне одну, адже виступають частиною та цілим. Про це, власне, йдеться в Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 №2807-ІХ за яким інформатизація – це сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій [1].

Раціоналізм законодавчих положень не виключає дискусії серед науковців про зміст та значення інформатизації і цифровізації. Серед вчених існує велика кількість окремих поглядів на обидва явища. Наприклад, І.В. Арістова, розбираючись зі змістом першої категорії дійшла висновку, що це двоєдиний процес, спрямований на «проникнення» технологій в усі процеси суспільного життя і формування інформаційного суспільства та держави, а також нормативно-правове забезпечення національної інформаційної сфери [2, с.32]. За визначенням Р.І. Мачуги, інформатизація виступає процесом, який сприяє застосуванню в різних галузях сучасних інформаційних технологій й програмного забезпечення. З їх допомогою підвищується ефективність діяльності підприємств, установ та організаційні всіх форм власності [3].

Досліджуючи зміст та сутність інформатизації в сфері освіти, Ю.І. Опанасюк визначила її, як рушійний чинник технічного прогресу держави, що зумовлює: а) створення єдиного освітнього простору; активне запровадження нових засобів і методів навчання, що орієнтовані на використання інформаційних технологій; б) синтез засобів і методів традиційного та комп'ютерного навчання; в) створення системи випереджальної освіти; г) виникнення нового напрямку діяльності викладача – розробка інформаційних технологій навчання

та програмно-методичних комплексів; зміна змісту діяльності викладача: з передавача знань до розробника нової технології (що, з одного боку, підвищує його творчу активність, а з іншого – потребує високого рівня технологічної та методичної підготовки); г) формування системи безперервного навчання як універсальної форми діяльності, що спрямована на постійний розвиток особистості протягом усього життя [4, с.46].

Аналіз доктринальних концепцій показує, що інформатизація – це, безперечно, широке та багаторівневе явище, яке виражено у сукупності різноманітних процесів, операцій, процедур та заходів. Його ціль – зміна парадигми життєдіяльності суспільства і держави в бік активного, тотального використання цифрових, інформаційно-комунікаційних технологій. Інформатизація веде до інноваційної еволюції нації та позитивної трансформації різних сфер діяльності суспільства та держави шляхом впровадження і подальшого використання надбань технологічного прогресу. При цьому, операційна частина явища може приймати різний характер, адже розвиток інформаційної держави і суспільства потребує проведення процесів не тільки технічних, але й політичних, економічних та інших.

Що ж до поняття «цифровізація», то воно є більш популярним у наукових колах в зв'язку із чим йому присвячено більший перелік наукових концепцій. Зокрема, О.С. Савченко визначає останню, як використання цифрових технологій, можливостей онлайн комунікацій в системі прийняття та реалізації державно-управлінських рішень, надання адміністративних послуг, формування дієвих державних механізмів реалізації державної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства [5]. Ю.О. Нікітін та О.І. Кульчицький описують цифровізацію або ж цифрову трансформацію, як процес переходу до нових способів діяльності підприємства шляхом впровадження цифрових технологій та цифрових сервісів, що базується на стратегічному партнерстві всіх зацікавлених сторін та одночасної розробки програмного забезпечення, цифрової трансформації та оцінки рівня цифрової трансформації підприємства [6, с.115].

М.В. Руденко характеризує цифровізацію в різних площинах, в тому числі, як універсальної технологічної, соціальної, економічної, філософської, правової категорії. За запропонованим автором підходом змістом цифровізації є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (хмарних технологій, Big Data аналітики, Інтернету, соціальних мереж) для автоматизації процесів, оптимізації виробництва, покращення якості послуг, зростання продуктивності, зниження витрат на управління та виробництво, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, оптимізації бізнес-процесів, забезпечення доступності освіти, медичних, адміністративних послуг всім громадянам, особливо у віддалених територіальних громадах [7].

Отже, на відміну від інформатизації, цифровізація – це більш вузька категорія, що пояснюється такими відмінними аспектами: по-перше, вона також включає в себе систему різноманітних за змістом та значенням процесів, заходів та процедур, але таких, що направлені безпосередньо на розвиток, упровадження, подальше використання та удосконалення тільки цифрових технологій; по-друге, цифровізація не передбачає зміну парадигми життєдіяльності суспільства, а лише сприяє імплементації цифрових технологічних продуктів та рішень в конкретні сектори економіки, бізнесу, державного регулювання тощо. При цьому, важливо, щоб застосування цифрових технологій мало позитивний ефект, відкривало нові можливості для суспільства і держави та не чинило деструктивний вплив; по-третє, цифровізація – це другорядне явище, яке виступає органічною та невід'ємною частиною інформатизації, сприяє виконанню цілей останньої.

Вплив інформатизації та цифровізації на розвиток соціально-трудова права виражається у декількох моментах. В першу чергу, це проявляється в посиленні ефективності та якості забезпечення даної групи прав з боку держави за рахунок розвитку такого явища, як «електронне урядування». Законом України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 №2807-IX встановлює, що електронне урядування – це форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, від-

критості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [1]. Не є виключенням сфера соціально-трудова відносин де органи держави і місцевого самоврядування відіграють важливу регулятивну роль. На сьогоднішній день їх діяльність все більше переводиться у цифрову модель. Окрім удосконалення внутрішньо-організаційних механізмів, електронна форма підвищує гарантованість реалізації відповідних соціально-трудова прав громадян уповноваженими органами. Яскравим прикладом є трансформація роботи Державної служби зайнятості та центрів зайнятості, що входять до її структури. Зокрема, у 2021 році в роботу останніх було запроваджено нову модель надання клієнтоорієнтованих послуг, яка передбачила застосування принципово нових технологій та методів, спрямованих на прискорення працевлаштування осіб, які шукають роботу, а також забезпечення ефективної та дієвої співпраці з роботодавцями. Зокрема, нова модель включила в себе: 1) надання послуг клієнтам центру зайнятості вже під час першого візиту; 2) забезпечення обміну даними з органами влади з метою мінімізації переліку документів, які мають подавати клієнти; 3) впровадження інститутів кар'єрного радника та спеціалізованого кар'єрного радника з питань інклюзивного працевлаштування, що дозволить підвищити адресність послуг зі сприяння зайнятості, розширити спектр взаємодії з безробітним населенням з урахуванням їх індивідуальних характеристик; 4) впровадження інституту консультанта роботодавця та надання ним пакету персональних послуг, що дозволить забезпечити здійснення індивідуального підбору кандидатів на вакансії, подані роботодавцем; 5) цифровізацію послуг, що надаються центрами зайнятості - впровадження електронних сервісів (подання звітності, вакансій, резюме тощо в електронній формі), забезпечення роботи Електронного кабінету роботодавця та Електронного кабінету безробітного в режимі реального часу з відповідним наданням послуг через такі кабінети [8].

Другим моментом, який показує вплив інформатизації та цифровізації на розвиток соціально-трудових прав – це виникнення нових сфер трудової діяльності та трансформація юридичних можливостей людей у зв'язку із цим. Зокрема, у XXI столітті все більшої популярності набувають нові формати трудової діяльності, такі як фріланс, дистанційна праця тощо. Вони відрізняються від стандартних моделей роботи, передусім, більш гнучкими умовами щодо місця здійснення праці, її оплати, розподілу робочого часу і таке інше. Подібні відмінності не можуть бути підставою для порушення або звуження соціально-трудових прав працівників, тому законодавство розвиває гарантії їх дотримання під впливом сучасних трансформацій.

Крім зазначеного, інформатизація та цифровізація впливає на стан обізнаності населення про свої соціально-трудові права, а також розширює можливості доступу до інформації про них, послугам з їх захисту. На сьогоднішній день в Україні діє ціла низка офіційних інформаційних ресурсів, які надають повний спектр відомостей про ключові рішення публічних органів. Наприклад, офіційний веб-сайт Верховної Ради України (далі – ВРУ) – це головний веб-ресурс Верховної Ради України, призначений для інтеграції даних про роботу Верховної Ради України, що складається з головної сторінки офіційного веб-сайту Верховної Ради України, веб-сайтів і веб-сторінок органів Верховної Ради України, структурних підрозділів Апарату Верховної Ради України, сторінок баз даних, пошукових систем та інших сервісів Верховної Ради України і працює на спільних програмно-апаратних засобах для забезпечення функціонування електронного парламенту (Розпорядження Голови ВРУ «Про деякі питання функціонування офіційного веб-сайту та інших веб-ресурсів Верховної Ради України» від 31.01.2022 №21) [9]. Даний електронний сервіс надає можливість кожному ознайомитись із текстом Конституції, КЗпП, інших законодавчих та більшості підзаконних, і міжнародних документів, які закріплюють зміст соціально-трудових прав, порядок та основні інструменти їх захисту. В свою чергу, проаналізувати ефективність захисту та процесуальні рішення з цього приводу можна за допомогою Єдиного реєстру

судових рішень. Його функціонування врегульовано Законом України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 №3262-IV за яким судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі у Єдиному державному реєстрі судових рішень визначено – автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень [10].

Відмітити також слід важливість та ефективність інформаційних-комунікаційних та цифрових технологій у системі внутрішніх механізмів забезпечення соціально-трудових прав людини на підприємствах, установах і організаціях. Зокрема, інноваційні засоби та пристрої можуть суттєво допомогти в організації охорони праці та забезпеченні безпечних умов трудової діяльності. Наприклад, в умовах війни, українські підприємства змушені адаптуватися до нових реалій, впроваджуючи сучасні інструменти для збереження життя та здоров'я працівників. Від роботизованих систем до віртуального навчання – штучний інтелект і цифрові інструменти відкривають нові можливості для підвищення рівня безпеки на роботі. Так, інтелектуальні датчики, що контролюють рівень шкідливих речовин у повітрі, температуру, вологість та інші фактори, дозволяють оперативно реагувати на потенційні загрози. У воєнний час такі системи особливо важливі для підприємств, що працюють з небезпечними речовинами або в зонах підвищеного ризику [11].

Висновки

Таким чином, проведений аналіз дає можливість узагальнити, що вплив інформатизації та цифровізації на розвиток соціально-трудових прав виражається в: а) посиленні ефективності та якості забезпечення даної групи прав з боку держави за рахунок розвитку такого явища, як «електронне урядування»; б) виникненні нових сфер трудової діяльності та трансформація юридичних можливостей людей у зв'язку із цим; в) поліпшенні стану обізнаності населення про свої соціально-трудові права, а також розширенні можливостей доступу до інформації про них, послугам з їх захисту; г) використанні інформаційних-комунікаційних та цифрових технологій у системі внутрішніх

механізмах забезпечення соціально-трудо-вих прав людини на підприємствах, устано-вах і організаціях.

Література

1. Про Національну програму інформати-зації: закон від 01.12.2022 №2807-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2023. №51. Ст.127.

2. Арістова І.В. Державна інформатична політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Харків: Національний уні-верситет внутрішніх справ. 2002. 39 с.

3. Мачуга Р.І. Інформатизація суспіль-ства як основа професійного розвитку праців-ника та змін його організаційної поведінки. Ефективна економіка. 2015. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4083>.

4. Опанасюк Ю. Основні напрями ін-форматизації освіти. Вища освіта України. 2016. №4. С.45-50.

5. Савченко О.С. Систематизація на-укових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». Держава та регіо-ни. 2022. №2. С. 72-76..

6. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. Маркетинг і циф-рові технології. 2019. № 4. Том 3.

7. Руденко М.В. Цифровізація: катего-ріальні особливості та специфіка трактуван-ня. Економічний форум. 2021. № 4. С. 3-13.

8. Уряд запроваджує нову модель на-дання послуг центрами зайнятості: стаття від 28.10.2021. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади Укра-їни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zaprovadzhuje-novu-model-nadannya-poslug-centrami-zajnyatosti>.

9. Про деякі питання функціонування офіційного веб-сайту та інших веб-ресурсів Верховної Ради України: розпорядження від 31.01.2022 №21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/21/22-%D1%80%D0%B3>.

10. Про доступ до судових рішень: закон від 22.12.2005 №3262-ІV. Відомості Верхо-вної Ради України. 2006. №15. Ст.128.

11. Використання ШІ та цифрових ін-струментів в системі управління охороною

АНОТАЦІЯ

Наголошено, що на відміну від інформа-тизації, цифровізація – це більш вузька кате-горія, що пояснюється такими відмінними аспектами: по-перше, вона також включає в себе систему різноманітних за змістом та значенням процесів, заходів та процедур, але таких, що направлені безпосередньо на розви-ток, запровадження, подальше використання та удосконалення тільки цифрових техноло-гій; по-друге, цифровізація не передбачає зміну парадигми життєдіяльності суспільства, а лише сприяє імплементації цифрових техноло-гічних продуктів та рішень в конкретні секто-ри економіки, бізнесу, державного регулювання тощо. При цьому, важливо, щоб застосування цифрових технологій мало позитивний ефект, відкривало нові можливості для суспільства і держави та не чинило деструктивний вплив; по-третє, цифровізація – це другорядне яви-ще, яке виступає органічною та невід’ємною частиною інформатизації, сприяє виконанню цілей останньої.

Обґрунтовано, що вплив інформатиза-ції та цифровізації на розвиток соціально-трудо-вих прав виражається в: а) посиленні ефективності та якості забезпечення даної групи прав з боку держави за рахунок розвитку такого явища, як «електронне урядування»; б) виникненні нових сфер трудової діяльності та трансформація юридичних можливостей людей у зв’язку із цим; в) поліпшенні стану обі-знаності населення про свої соціально-трудо-ві права, а також розширенні можливостей до-ступу до інформації про них, послугам з їх за-хисту; г) використанні інформаційних-кому-нікаційних та цифрових технологій у системі внутрішніх механізмах забезпечення соціально-трудо-вих прав людини на підприємствах, установах і організаціях.

Ключові слова: цифровізація, інформати-зація, соціально-трудо-ві права, еволюція, гро-мадяни, працівники.

праці в Україні: стаття від 22.04.2025. Офіцій-ний веб-сайт Центрального міжрегіонально-го управління Державної служби з питань праці. URL: <https://kyiv.dsp.gov.ua/novyny/vykorystannia-shi-ta-tsyfrovykh-instrumentiv-systemi-upravlinnia-okhoro-noiu-pratsi-v-ukraini>.

SUMMARY

It is emphasized that, unlike informatization, digitalization is a narrower category, which is explained by the following distinctive aspects: firstly, it also includes a system of processes, measures and procedures of various content and significance, but those that are directly aimed at the development, implementation, further use and improvement of digital technologies only; secondly, digitalization does not imply a change in the paradigm of society's life, but only contributes to the implementation of digital technological products and solutions in specific sectors of the economy, business, state regulation, etc. At the same time, it is important that the use of digital technologies has a positive effect, opens up new opportunities for society and the state and does not have a destructive impact; thirdly, digitalization is a secondary phenomenon that acts as an organic and integral part of informatization, contributes to the fulfillment of the goals of the latter.

It is substantiated that the impact of informatization and digitalization on the development of social and labor rights is expressed in: a) increasing the efficiency and quality of ensuring this group of rights by the state due to the development of such a phenomenon as "e-government"; b) the emergence of new areas of labor activity and the transformation of people's legal opportunities in this regard; c) improving the state of awareness of the population about their social and labor rights, as well as expanding the possibilities of access to information about them, services for their protection; d) the use of information and communication and digital technologies in the system of internal mechanisms for ensuring social and labor rights of humans at enterprises, institutions and organizations.

Keywords: digitalization, informatization, social and labor rights, evolution, citizens, employees.